

Душан Ј. МАРТИНОВИЋ*

ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ – ОСНИВАЧ ДРЖАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ ЦРНЕ ГОРЕ *

Петар II Петровић Његош (Његуши, 1813 – Цетиње, 1851) наслиједио је трон Митрополије црногорско-приморске, уједно теократску и свјетовну столицу црногорску, 1830. године, после смрти свог стрица Петра I Петровића Његоша (Његуши, 1747 – Цетиње, 1830). Као велики љубитељ књижевности, науке и филозофије и књиге уопште, Његош је настојао да свој народ што више просвети и културно препороди. Свјестан да се то може постићи искључиво преко школа и књига, ријешо је да установи штампарију за издавање школских, белетристичких, религиозних и других публикација. Свој први одлазак у Русију средином 1833. године искористио је за оваплоћење те идеје којом су били опсеђнути и његови преци, митрополити Василије и Петар Први.

Приликом боравка у Санкт-Петербургу, гдје је хиротонисан 18. августа 1833, Његош је купио за 3.000 рубаља штампарију. Почетком децембра исте године Његош се преко Трста и Котора вратио на Цетиње и собом, поред осталог, донио око 400 књига. Истом приликом повео је и штампара Михаила Петрова, из Русије, којег је у Трсту задужио да сачека штампарију и да је допрати до Котора. Штампарија је са пратиоцем стигла у Росе 15. јануара 1834, а одатле у Котор, одакле је 22. јануара транспорт упућен на Цетиње. По допремању на Цетиње, штампарија је смјештена у одаје Цетињског манастира. Исте године је штампала прве Његошеве саставе: „Пустињак цетињски“, „Лијек јарости турске“, „Србин Србима на части захваљује“, „Од нас владике Петра Петровића свему народу црногорскоме и брдскоме објављени поздрав“ и „Тропар св. Петру“. У току 1835. године објављена су два дјела, једно Његошево и једно његовог учитеља Симе

* Доктор географије, библиограф, ванредни члан ЦАНУ.

* Одломак из рукописа монографије „Државна (Национална) библиотека Црне Горе“ (1838-1998).

Милутиновића-Сарајлије: „Ода ступању на престо Фердинанда I императора аустријскога и краља маџарскога” и „Дика црногорска” Симеона Милутиновића-Сарајлије. Године 1836. објављена су два значајна дјела: *Буквар* – први уџбеник црногорски, који је по Његошевој заповиједи саставио његов учени секретар, историчар и филолог Димитрије Милаковић, *Пословице* Вука Ст. Карацића. У наредне двије године штампани су: *Требник* (1837) и *Српска грамајшица за црногорску младеж* (1838), коју је саставио Милаковић. У посљедњој години рада Његошева штампарија је објавила у Милаковићевом преводу *Прејраву за историју свијетиа*, од Шлецера.

Сем монографских публикација, у Његошевој штампарији је штампана и *Грлица*, прва црногорска периодична публикација, која је излазила пет година узастопно (1835-1839).

Поред штампарије, Његош је 1834. године основао и прву државну основну школу црногорску.

Његошева штампарија и Његошева основна школа, као државне институције, биле су важне културне и материјалне претпоставке за оснивање библиотеке, која ће такође имати обиљежје државне установе.

Његош је од свог стрица Петра I Петровића наслиједио за оно вријеме богату библиотеку, која је могла да броји око пет стотина књига. Ова је библиотека служила митрополиту и господару Црне Горе Петру Првом, као и његовим сарадницима и гостима, за културне и државничке потребе. Библиотека Петра Првог је до средине 1838. године била смјештена у одајама Цетињског манастира, па је Његош њен свјетовни дио, након изградње Биљарде 1838. године (по пројекту Ј. Озерецковског), пренио у своју резиденцију крајем те године.

Први спомен Његошеве библиотеке налазимо код др Бартоломеа Биазолета, члана пратње саксонског краља Фридриха II (1797-1854), који је посетио 31. маја и 1. јуна 1838. године Његош а на Цетињу. Биљарда је тада била већ грађевински завршена, али се Његош још увијек није био преселио у нову резиденцију. Др Б. Биазолето је детаљно описао ову посјету саксонског краља Цетињу и Црној Гори и дјело о томе објавио на италијанском језику 1841. године.¹ Биазолето, између осталог, саопштава и неколико важних појединости о Његошевој библиотеци која се тада још налазила у једној од одаја Цетињског манастира. Он за Библиотеку каже да је

¹ *Dr Bartolomeo Biasoletto: Relazione del viaggio fatto nella primavera dell'anno 1838 dalla Maest del Re Federico Augusto di Sassonia nell'Istria, Dalmazia e Montenegro del Dettore Bartolomeo Biasoletto, membro di piu saciet accademiche, Trieste 1841, стр. 80.*

(Дјело је преведено на њемачки језик и штампано у Дрездену 1842. Dr B. Biasoletto. *Reise Sr. Majestät des Königs Friedrich August von Sachsen durch Istrien, Dalmatien und Montenegro im Frühjahr 1838.* Dresden 1842, стр. 68; у преводу Eugena Fehr. V. Gustschmid).

„Доста богата, с књигама лијепо увезанијем, на различитијем језицима, то јест: српском, руском, француском, грчком итд”.²

Наредне, 1839. године Цетиње су посјетили два Енглеза: Едвард Левич Митфорд, касније члан Краљевског географског друштва у Лондону, и сер Хенри Лејард. Митфорд је у свом дневнику нотирао 26. августа:

„Јутрос нађосмо Владику у његовој библиотеци, која није нарочито обимна и садржи малу збирку француских и италијанских књига”.³

Септембра 1844. године Цетиње је посјетио Енглез Џон Гарднер Вилкинсон, који је такође описао Његошеву Биљарду. Вилкинсон истиче да су међу просторијама Владичиног двора, главне: Билијарска дворана, која служи за аудијенцију, као трпезарија и свакодневни салон, и поред ње „једна мања одаја, звана библиотека која има нешто мало књига...”⁴

Поред ових, Његошеву библиотеку спомињу и још неки странци: Паић и Шерб,⁵ Јохан Георг Кол⁶ и други путописци и публицисти, који су посјећивали Цетиње за Његошева живота.

Као што се види, представе странаца о Његошевој библиотеци су различите, што је природно када се зна да је Његош приликом пресељења из Цетињског манастира у Биљарду могао имати највише 500 књига. Толико је свјетовних књига могла имати Библиотека Петра Првог. Утврђено је да су његове књиге имале своје сигнатуре и да је посљедњи број био – 423. Књиге из Библиотеке Петра Првог разнесене су којекуда и до данас је сачувано свега 177 свезака, а томови појединих дјела урачунати су у овај број, иако их данас нема.⁷

Његош се, дакако, као књигољубац није задовољио књигама које је донио у своју библиотеку из Цетињског манастира, већ је од самог почетка набављао нове књиге и на тај начин повећавао своју библиотеку. Књиге је лично куповао приликом својих путовања у Русију, Италију и Аустрију. Тако је, 1835. године, враћајући се из Русије, када је у Санкт-Петербургу набавио и штампарију, Његош донио са собом један сандук од око 400 књига, које су му привремено заплијењене у Котору, што сазнајемо из његових писама да-

² Глас Црногорца, Цетиње, XXVI/1897, бр. 4, 25. I, стр. [1].

³ Edward Ledwich Mittford: *A Land March from England to Coylon Ferty Years Ago, London 1884, I, 38-46.* (Цитат по др Љубомиру Дурковићу-Јакшићу: *Енглези о Његошу и Црној Гори*, Титоград 1963, стр. 56.)

⁴ Sir J. Gardner Wilkinson: *Dalmatia and Montenegro [...]*, London 1848, I, 402-562. (Цитат по др Љубомиру Дурковићу-Јакшићу: *Енглези о Његошу и Црној Гори*, Титоград 1963, стр. 222.)

⁵ *Cérnagora, Eine umfassende Schilderung des Landes und der Bewohner*, II издање, Загреб 1851, стр. 39 и 144.

⁶ J. G. Kohl: *Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro*, I, Дрезден 1851, 298-299.

⁷ Душан Д. Вуксан: *Библиотека владике Рада*. – У: Цетиње и Црна Гора, Наша земља III; приредило Професорско друштво, Београд, 1927, стр. 209.

тованих 13. децембра 1833. и 8. јануара 1834. године. У својим писмима Његош се обраћа окружном капетану у Котору да се „предименоване књиге допусте изнијети у Црну Гору”. Послије другог Његошевог писма нема података нити преписке о спорним књигама, па се може претпоставити да су враћене власнику. Почетком 1835. приспјело је из Русије на Цетиње, преко Дубровника, 17 сандука књига, икона и других ствари.⁸

Осим тога, Његош је добијао на поклон књиге од савременика-писаца, и то од: Stanka Vraza „Narodne pesni i lirske” (Zagreb, 1839), А. Череткова „Воспоминања о Сицилији” (Москва, 1836), Z’Oleska W. „Piesni polskie i ruskie ludu Galicyjskijego” (Lwow, 1833) и др. Уз то, добио је девет разних дјела на њемачком и француском језику од Турског, далматинског конзула. Од ових књига до данас је сачувана само једна. Нарочито је од великог значаја била књига „Словенски народопис с мапом”, коју је Његош добио од Г. Шеферорика, које данас нема у Његошевој библиотеци.⁹

Књиге које је Његош купио боравећи у иностранству, и оне добијене на поклон од аутора и пријатеља, омогућиле су му да првих година своје владавине формира доста солидну библиотеку. Он је, нарочито у прве три године владавине, сакупио велики број књига.

И пренумерацијом Његош је обогаћивао своју библиотеку. Од укупно 128 књига српске провенијенције, колико их је штампано од 1830. до 1851. године, међу 144 пренумеранта из Црне Горе, на првом мјесту истиче се Његош: он се претплатио на 14 књига, тј. скоро на половину свих књига, и то у 229 примјерака, управо више од једне трећине свих претплаћених егземплара.¹⁰

Занимљиво је истаћи да горепоменуто књигу Вацлава Олеска „Пољске и руске народне пјесме”, објављене у Лавову 1833, исте године је Пољак др Антонин Бек упутио на адресу „Црногорске библиотеке” – Цетиње („Do biblioteczы Черноhorske”).

Године 1846. вођена је организована акција на прикупљању књига за Библиотеку црногорску, када се и у штампи тај термин за Његошеву библиотеку први пут појављује. Биће да је ту акцију иницирао Његош приликом боравка у Бечу те године. у његовој се пратњи налазио Милорад Медаковић, који је, као интимни Његошев сарадник, то питање покренуо у *Србским новинама*. У овим новинама Медаковић је 17. децембра 1846. обзна-

⁸ Др Душан Мартиновић: *Издавачка дјелатност и трговина књигама у првој половини XIX вијека*. – Библиографски вјесник, XX/1991, бр. 2/3, стр. 128.

⁹ Нико Ст. [!С.] Мартиновић: *О библиотеци Петра Петровића Његоша*. – Побједа, Цетиње, IV/1947, бр. 33, 7, VI, стр. 6.

¹⁰ Др Љ. Дурковић-Јакшић: *Његош и његови сарадници као претплатници на српске књиге*. – Библиотекар, Београд, 1950, бр. 2/3, стр. 258.

нио чланак под насловом „Нешто о узајамности нашој”,¹¹ у којему се залаже за слање књига на Цетиње. Подсјећајући на словенску узајамност, Медаковић истиче да „Славјани” уважавају и „почитавају нашу браћу Црногорце”, али их кори:

„зашто дјелом не покажете вашу љубав и преданост к овом, право рећи, јединствено јуначком племену?”

Истиче М. Медаковић да „у Пешти има Матица србска, која различна, а често и веома полезна сачиненија издаје; у Београду Правителствена печатња и Друштво србске словености; у Загребу исто основна је Матица [хрватска – Д. М.]. ово су три главне тачке, које садржавају у себи врховност и принцип наше литературе”, наглашава Медаковић, и додаје: „Нас није никакво количество, да бисмо могли по обичају пренумеранте одовуд слати, ради полученија различни изданија. Зар би матице, или правителство србско, или сачинители поради једног екземплара уштрб трпили?”, пита се он, и апелује: „Зашто нам не бисте, као својој браћи усрдствовали на наш горскиј жртвеник по један екземплар послали?”

Свјестан је Медаковић „да се не може свакиј пут посебно изданије слати”, али зато може у пола године „једном совокупно, сва излазећа на нашем језику сачиненија могу се послати” и предлаже издавачима да „свагда на једном екземплару, који се печати, одма[х] одозго кратким ријечима” назначе: „З а б и л и о т е к у ц р н о г о р с к у”. Медаковић позива издаваче да пошаљу не само текућа издања, већ и раније која се „у поменутиим кабинетима књижевства нашег, ако ништа, а оно по неколико екземплара од сваког досадашњег, на свијет изишавшег, изданија притјажавају, па нас немојте те жеље будуће надежде лишити”.

Уредник *Србских новина* Милош Поповић подржао је Медаковићев апел за прикупљање и одашиљање књига на Цетиње и у редакторској напомени узео на себе обавезу и нагласио:

„Подписаниј подноси услугу своју сваком достављања поклоњени[х] књига”!

Назначени апел у *Србским новинама* пренијеле су и Гајеве *Novine dalmatinske hrvatsko-slavonske* у Загребу, гдје су позвани и Хрвати да шаљу своје књиге „Цетињској књижници”.¹²

За Библиотеку црногорску књиге су сакупљане и у Бечу. А. Чепилић јављао је из Беча 27. фебруара 1847. године:

„13 veljače u večer oprostili smo se s vladikom crnogorskim, vraćajući se među svoje [...]. nama je ovdje za rukom pošlo ljepu zbirku mnogih naših narodnih i inih[...] zanimljivih knjigah složiti i po jednom ovdašnjem ekspe-

¹¹ *Србске новине*, Београд, 17. децембра 1846.

¹² *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, Zagreb, XIII/1847, br. tr. 11.

ditoru put Crne Gore (za Crnogorsku knjižnicu) otpraviti. Nadamo se da će se i u našoj domovini u tom obziru štogod učiniti”.¹³

Стјепан Пејаковић, студент у Бечу, писао је 16. фебруара 1847. године Људевиту Гају, подјећајући га на позив Милоша Поповића за скупљање књига, које би он слао на Цетиње, па додаје:

„Vi naše spasitelje pozovite, da i oni svojih djelah prikažu istoj biblioteci, zato prosim, da se knjige u Zagrebu sabiraju, pa onda otprave u milu Crnu Goru”.¹⁴

С. Пејаковић је истог дана (16. II 1847) писао и Бабукићу о истој ствари:

„Ja sam bio više putah kod vladike crnogorskog [...]. obreкао sam mu da ćemo mu do skogo za Knjižnicu cetinjsku knjige iz Beča prikazati, što bi se moglo u Zagrebu učiniti, jer ga veoma obradovalo, pa i u Zagrebu kane od sada prikazivat knjige za Crnu Goru”.¹⁵

Очигледно, написи у поменутим српским и хрватским новинама имали су одзива међу дародавцима, који су својим поклонима књига допринијели увелико богаћењу фонда *Библиотеке црногорске* или *Цетињске библиотеке* (књижнице), како се она тада, по свему судећи, и званично називала.

М. Медаковић је, свакако, у име Његоша изразио јавну захвалност дародавцима за поклоњене књиге. Писао је он са Цетиња 12. јуна 1847:

„Велика благодарност почитајемој господи, која су усрђствовала на ово благополезно заведеније 'Библиотеку црногорску' [...]. ваша ће имена у овим гордим и крвљу обливеним горама са благодарношћу уписана бити”.¹⁶

И уз овај Медаковићев (дужи) новинарски напис у коме топло захваљује за поклоњене књиге и који је имао, несумњиво, одређеног ефекта, Милош Поповић је дао напомену у виду поновног апела за поклоне у књигама Црногорској библиотеци. Поповићев апел гласи:

¹³ Ibidem, 6. оžujка 1847.

¹⁴ Grada za povijest književnosti hrvatske 6, Zagreb 1907, 152-153.

¹⁵ Sveučilišna biblioteka – Zagreb, Korespondencija Babukićeva, P. 3992/100. (Према подацима др Љ. Дурковића- Јакшића: *О Његошевој библиотеци*. – Библиотекар, Београд, 1951, I, стр. 118.)

¹⁶ Србске новине, 1. јула 1847.

„До сада је потписаноме од разни[x] (п. н.) дароватеља предато до 50 књига. Но ово је према могућности све јошт мало. Умољава се, дакле, свакиј родољуб да књиге, ил’ које излишне има, или иј[их] изда, на жер-тву принесе ’Црногорској библиотеци’ и потписаноме преда, ко[ј]и ће иј[их] даље на њино опредјеленије одправити”.¹⁷

Колико је књига приновљено у акцији вођеној 1846. и 1847. године тешко је рећи. Извјесно је, међутим: Његошева библиотека је тада значајно повећала свој књижни фонд, те је временом нарасла на неколико хиљада. Свака је књига била нумерисана и регистрована. На унутрашњој страни прве корице сваке књиге била је налијепљена етикета – Његошев “Ex libris” (7 цм x 6 цм), са одштампаним натписом:

„ИЗ КЊИЖНИЦЕ – ВЛАДИКЕ ЦРНОГОРСКОГА – ПЕТРА ПЕТРОВИЋА ЊЊГОША №...”

Тачан број књига у Његошевој библиотеци није утврђен. Посљедња сигнатура носи број 625. Овај се број односи, међутим, само на књиге које су штампане до 1834. године. Д. Д. Вуксан је приликом пописа (библиографије) књига Његошеве библиотеке утврдио да књиге штампане од 1835. до 1851. године немају никакве ознаке.¹⁸ То потиче отуда што је Његош тада био окупиран државничким пословима а потоњих година живота и болешћу, па је својој библиотеци поклањао мање пажње.

У њемачком листу „Allgemeine Zeitung” излазили су у јануару и фебруару 1851. чланци непотписаног аутора под натписом „Ein Ausflug nach Montenegro” („Један излет у Црну Гору”). У потоњем чланку у бројевима 46. и 47. од 15. и 16. фебруара 1851. под насловом „Цетиње” налази се следећи опис Његошеве библиотеке:

„Имао сам прилику видјети Владичину библиотеку. Одмах се примјећују многобрајна значајна руска и француска дјела, затим Хомерова *Одисеја* и *Илијада*, што још и данас представља алфу и омегу живота и духа славенско-грчког оријента. Надаље, ту се налази један руски превод лорда Бајрона, чији дух и чије пјесме су исто тако свестрано повезане са овим оријентом. Ту су такођер граматике нових живих језика, француског и руског, које Владика уз свој матерински српски говор и пише, талијанског који разумије, а разумије по мом мишљењу и нешто њемачки. Пожелио сам, да бих могао учинити један изцрпни каталог ове мале библиотеке, који би сигурно био вријадан прилог за упознава-

¹⁷ *Ibidem.*

¹⁸ Д. Д. Вуксан: *op. cit.*, стр. 194.

ње овог знаменитог човјека, садашњег владара Црне Горе, и који би врло корисно освијетлио његов озбиљни пјеснички дух.”¹⁹

Доиста је штета што тај непотписани аутор није саставио Каталог Његошеве библиотеке. На жалост, таква насушна потреба је – од прије 150 година до данас, остала неостварена...

Послије Његошеве смрти (1851), кратко вријеме, деценију и по, о његовој библиотеци је бринула књагиња Даринка, супруга Његошевог наследника – књаза Данила I. Као образована жена она је крајње савјесно пазила сваку књигу и није дозвољавала њихово отуђивање...

И књаз Данило је водио бригу о Библиотеци, настојећи да јој повећа књижни фонд. За вријеме његове кратке владавине (1851-1860) доста је књига приновљено у Његошевој библиотеци. Средином децембра 1852. Јеремија Гагић, руски конзул у Дубровнику, обавјештава црногорског књаза да је Антон Ашак, чиновник руског Министарства иностраних послова и директор Музеја у Одеси, доставио пакет књига за Црногорску библиотеку. (А. Ашак се још 1844. године упознао са Његошем у Трсту и том приликом се Његош претплатио на неке руске књиге!). Књаз Данило I је захвалио Ашаку након добијених књига, и као награду послао му 30 цекина. Задовољан Даниловом пажњом и новчаном наградом Ашак је 26. фебруара 1853. године понудио књазу црногорском да и даље набавља руске књиге за Црну Гору. Да ли је таква сарадња настављена – из расположиве документације не може се установити...

22. августа 1852. године Георгије Николајевић, протопрезвитер из Дубровника, упутио је два броја *Српско-далматинског маџазина*, на који је часопис био и Његош претплаћен. Годину касније, Гагић је 4/16. јула 1853. јавио књазу Данилу да га је, по његовој жељи, претплатио на санктпетербуршку *Сјеверну ичелу*, која је по Гагићевим ријечима „за сад најбољи журнал”, па ће га редовно слати од 1/13. јула те године.

Најзначајније богаћење Црногорске библиотеке у Данилово вријеме уследило је, међутим, благодарећи ранијем позиву Милоша Поповића, који се преко београдских новина обратио југословенским родољубима да поклањају књиге за „Црногорску народну књижницу”. На Поповићев апел било је више одзива из Хрватске и Србије (1852, 1853, 1856. и 1858). О значајном прилогу у књигама које је поклањао загребачки Музеј „Народној књижници” на Цетињу сазнајемо из кореспонденције између Ивана Кукуљевића-Сакцинског, познатог хрватског књижевника и библиографа, и књаза Данила. Кукуљевић је 10. октобра 1852. писао црногорском суверену:

¹⁹ Андрија Љубомир Лисац: *Још нешто о Његошевој библиотеци*. – Библиотекар, Београд, VI/1954, бр. 3, стр. 150-160.

„Svietli Knjazu!

Prije nekoliko godinah izdao je g. Miloš Popović poziv u svojih Srbskih beogradskih novinah na sve jugoslovenske rodoljube, da poklanjaju knjigah za crnogorsku narodnu Knjižnicu, jer Crnogorci, bojak bijući s' viječnim svojim neprijateljem Turčinom nemaju vremena da knjige pišu. Bratimski ovaj poziv nije mogao kod nas naići odziva sve do sada radi burnih vremena, gdje nije bilo kad misliti na knjige. Nu sad već davno šute kod nas bojne trublje, vrijeme je dakle, da opet uz knjige prionemo; zato je i Društvo za povjesnicu i starine jugoslovenske odlučio, da sve knjige izišavše troškom njezinim, troškom Matičnim, i one, kojih suviše ima u Narodnom našem muzeju Zagrebačkom pokloni Crnogorskoj narodnoj knjižnici. –

Izvršavajući dakle odluku ovu pošiljamo vam, svietli Knjazu, u priloženom popisu popisane knjige, da s njima po svojoj misli upraviti blagoizvolite. –

Pozdravljamo bratimski junače Crnogorce želeći da se iz knjiga naših nauče poznavati braću svoju Hrvate. –

U Zagrebu 10. listopada 1852.

Ivan Kukuljević, načelnik
Ivan Perkovec, tajnik.”

У продужетку писма наводи се списак покљоњених књига:

Knjige određene za Crnu Goru, od narodnog Muzeuma u Zagrebu:

1. List Mesečni horv. Sav. Gospodarskoga Društva, god 1842-1849 (I–va do 8 god.) po 1. 1850 po 2 n 1851 po 2 diela, skupa	12 komada
2. Kolendar za puk 1847-1850.	4 “
3. Arkiv za Povestnicu Jugoslavjansku	2 “
4. Basne od Čivića 1-4	4 “
5. Izbor igrokazah 1-10	10 “
6. Pesme Branka Radičevića. U Beču 1851.	1 “
7. Prelimir i Prehvala od Travenića. U Zagrebu 1840.	1 “
8. Rukopisi Dubrovački XV i XVI vjeka: Slavjanska antologija. U Beču 1844.	1 “
9. Tamburaši ilirski od Mate Topalovića. U Osijeku 1842.	1 “
10. 7 kom. Mladeži Ilirskoj. Od grofa Janka Draškovića. U Zagrebu 1836.	1 “
11. Diela Ivana Gindulića. I Osman. II. Različita diela	2 “
12. Početak, napredak i vrednost. Literature ilirske od Drag. Seljana. Zagreb 1840.	1 “
13. Sokó harvatski i slaviska Mati od Pavla Stoosa. Zagreb 1849.	1 “

-
14. Pavla Vitezovića: Oddiljenja Sigetska, Zagreb 1836.	1 “
15. Russi Antun: Ugodne pripoviesti. U Zagrebu 1838.	1 “
16. Vraz Stanko: Ilirski Slovenci. U zagrebu 1839.	1 “
17. Kukuljević: Juran i Sofija. U Zagrebu 1839.	1 “
18. Vukotinović: Nešto o školah pučkih. U Zagrebu 1844.	1 “
19. Sbirka korisnih knjigah: Obradovića Basne. Zagreb 1847.	1 “
20. Sbirka korisnih knjigah: Srećko Pijanac, Zagreb 1846.	1 “
21. Stojanović: Uprave za mladež. U Oseku 1844.	1 “
22. Šaljivja i Veselković od Pisačića. Zagrebu 1844.	1 “
23. Tommasea Iskrice. U Zagrebu 1844.	1 “
24. Marjanović: Vitie, 1-va, 2-a i 3-a knjiga. U Pečuhu 1839.	3 “
25. Marjanović: Pad Sigetski, 5-a knjigah. U Pečuhu 1840.	1 “
26. Marjanović: Skerb-Poglavah. 4-a knjiga. U Pečuhu 1839.	1 “
27. Marjanovića: Razbojnici, 6-a knjiga, U Pečuhu 1840.	1 “
28. Marjanovića: Brižljiva Mati, 7-a knjiga. U Pečuhu 1840.	1 “
29. Bogovica: Ljubice. U Zagrebu 1840.	1 “
30. Buturica: Igrokazah. U Zagrebu 1843.	1 “
31. Jarničevićeve Domorodne Poviesti. U Karlovcu 1843.	1 “
32. I-a Knjiga Zabavne Čitaonice. Elisabeta. U Zagrebu 1847.	1 “
33. Prošasnost Ugarsko-Hrvatska od Vukotinovića. U Zagrebu 1844.	2 “
34. Čitanka ili Čudoredne Pripovesti. U Varaždinu 1846.	1 “
35. Odziv rodoljubnog serca od Topalovića. U oseku 1842.	1 “
36. Spisi za mladež od Šmida. Genoveva. U Zagrebu 1846.	1 “
37. Vukotinovića: Ruže i Tarnje. U Zagrebu 1846.	1 “
38. I. K. S.: Malo Zercalo naroda Slavjanskoga. U zagrebu 1845.	1 “
39. Tarskoga Piesme. Zagreb 1842.	1 “
40. Zvekan opet na svietu. U Zagrebu 1844.	1 “
41. Čudnovate Diple od Zorca. U Zagrebu 1842.	1 “
42. Minčetića: Trublja Slovinska. U Zagrebu 1844.	1 “
43. Rešetarov rešetarsko prorešetanje čudnovatih Diplih. U Zagrebu 1842.	1 “
44. Slavonske pesme 1-i i 2-i svezak. U Zagrebu 1844.	2 “
4-i svezak. U Zagrebu 1847.	1 “
45. Palmotić: Kristianda. U Zagrebu 1852.	1 “
46. Gjorgjia Ignačić: Uzdas Mandaljene. U Zagrebu 1851.	1 “
47. Gjorgjia Ignačić: Saltjer Slovinski. U Zagrebu 1851.	1 “
48. Kolo. Članci za literaturu, umetnost i narodni život IV i VII knjiga.
U Zagrebu 1847, 1850, 1851.	5 “
49. D-ra D. Demetra: Dramatička Pokušenja, 2-i dio Teuta u Beču 1844.	1 “
50. Drobnić Josip: Mali Rečnik, ilirsko-nemačko-talijanski. U Beču
1846-1849.	1 “
51. Mirko Bogović: Smilje i Kovilje. U Zagrebu 1847	1 “
52. Zemljovid: (Charta von Ungarn from Jahren 907-1007, u Varaždinu)	2 “

8 komada: Pravila Društva za Poviestnicu i starine jugoslovenske u Zagrebu	2 “
1 komad: Pitanja Društva za Poviestnicu i starine jugoslovenske u Zagrebu	1 “
1 komad: Poziv u Društvo za Poviestnicu i starine jugoslovenske u Zagrebu	1 “
1 komad: Poziv u Društvo za Poviestnicu i starine jugoslovenske u Zagrebu	1 “
1 komad: Pitanje Društva za Poviestnicu i starine jugoslovenske u Zagrebu	1 “
Poklon od gosp. Ivana Kukuljevića-Sakcinski. –	
1. Ivana Kukuljevića: Život Jurja Julia Klovija. U Zagrebu 1852.	1 “
2. Ivana Kukuljevića: Vile. U Zagrebu 1851.	1 “
3. Ivana Kukuljevića: Različita Dela, I, II i III u Zagrebu 1842, 1843, 1844.	3 “
4. Ivana Kukuljevića: Pesme. U Zagrebu 1847.	1 “
5. Ivana Kukuljevića: Pleme grofovah Oršićah. U Zagrebu 1846.	1 “
6. P. Preradović: Nove Pjesme. U Zagrebu 1851.	1 “
7. Gustav Zechenter: Pesan Slovačka	1 “
8. Nikola Tommaseo: Iskrice. U Zagrebu 1844.	1 “
9. Nikola Tommaseo: Iskrice. U Zagrebu 1848.	1 “
10. Nikola Tommaseo. Iskrice. U Zagrebu 1848.	
11. Vladislava Minčetića: Trublja Slovinska. U Zagrebu 1844.	2 “
12. Malo Zercalo naroda Slavjanskoga od IKS u Zagrebu 1848.	1 “
13. Slavjanke od X s. U Zagrebu 1848.	3 “
(Na poledini: primljeno 12/24, svg. 1853 – br. 195).	

Међутим, књиге нијесу биле на вријеме отпослане, те се књаз Данило моли за извињење због ове немарности следећим писмом:

„Slavno Veće!

Kroz nemarnost jednoga sluge zaostale su ove knjige preko vremena u jednom kutu, ter se je danas slučajno našao, premda se je naš Muzeum čvrsto nadao, da jesu te knjige već odavno u Vašim rukama. –

Oprostite taj neugodni događaj, koji je i nas vrlo uznemirio i primite njih dobrovoljno tako, kako i mi želimo, da se s njima zadovoljite. –

Budite uvjereni da ćemo u napred se trsiti ne samo od svake knjige, koja se od strane Matice ilirske i Jugoslavjanskoga historičkog držtva tiskala bude, po jedan iztiskak Vami poslati, nego i svaku Vašu želju o mogućnosti izpuniti. –

Ja bih sam želeo, da bi tu sreću imati mogao, Vašu slavnu domovinu pohoditi i o literarskom predmetu ustmeno s Vami se razgovoriti. –

S tim imam čast Vas iskreno pozdraviti kako Vas i svih naših dobrih domorodci ljubezno pozdravljaju Vami prijateljsku ruku pružeci i dobru sreću želeći. –

U Zagrebu 24-a Svibnja 1853.

Mihailo Sabljar
с. к. мајор.”

Осим оних у спецификацији уписани књигак слиједе још:

Упута 1 комад
Аркив I, I 1-ви и 2-ги разред 3 комада

Када су књиге дошле у Котор, књаз Данило је био о томе обавијештен ОВИМ ПИСМОМ:

„Vaše Veličanstvo!

Javljam Vam kako sam dobio jedan pak knjiga od Zagreba za Vas kroz parobroda Vojničkog: molim sija Vas, da biste imali dobrotu narediti, da mi kod do mene dože za prihvatit i kiitans sobom donijeti. –

S koim Vas ostajem čestju

2. juliја 1853.
Kotor 20. јунија

Vaš
Slavjanski prijatelj,
Josip Marko Šimunić, kapetan.”

(На полеђини: Примљено 23 Јулија 1853.)

На ово обавијештење књаз Данило је овако одговорио:

„Високопочитајни Господине!

По предложенију Вашег почитајног писма 20 текућег мјесеца изволићете предати они пак књига те је за мене из Загреба на Вас дошао Гдну Стефану Бјеладиновићу трговцу у Котор, који Вам може ако зажелите испустити дотичну квиту. –

С отмјенијем уважавањем и преданости чест имам назвати се

Џетиње 23. Јунија 853.

Истинити почитатељ

(Бр. 195)

Књаз Црногорски”.

На крају је књаз Данило захвалио Кукуљевићу:

„Високопочитајни Господине!

Преко Ц. К. Војничког Капетана Г- Шимунића прошлих дана исправно примио сам све нове југословјанске књижице пописане у особитој

спецификацији, а попраћене с Вашим почитајним писмом од 10 Нојембра прошле године тако исто и оне посљедњим од 24 маја ов. год. писано од Ц. к. мајора г. Сабљара. –

Ви исте чрез мени као начелник Загребачког музејума за знак искрене љубави к јединоплеменој Вашој браћи Црногорцима на дар послали зато и ја овом приликом Вам и цијелом друштву народње словесности како од моје стране тако и у име младежи Црногорске свеусрдно благодарим и за братско вниманије које имате за нас признателан остајем. –

Примите ова моја чувства чисте и непокретне љубави из које Вам и прочој Господи Членовима народњег музејума, и современео срдечни поздрав, увјеравајући Вас да јесам с почитанијем и уваженијем.

Цетиње 19/31. Авг. 1853.

Ваш истинити почитатељ
Књаз Црногорски”.

При дну адреса: Г. Ивану Кукуљевићу
Начелнику Народног музејума у Загребу.²⁰

Из ове занимљиве преписке и „Списка” који је Кукљевић доставио црногорском суверену види се да је загребачки Музеј упутио 1852/1853. године 76 књига у 108 примјерака. Разлози за одређено закашњење од позива Поповићевог 1847. године и одлуке Друштва за *rovjesnicu i starine jugoslavenske*:

„da sve knjige iziđavše troškim njezinim, troškom Matičnim, i one koj[h] suviše ima u Narodnom našem muzeju zagrebačkom poklonio Crnogorskoj narodnoj knjižnici”,²¹

били су узроковани познатим догађајима 1848. године везаним за Мађарску револуцију.

Књаз Данило је, августа 1853, у име своје и у име младежи црногорске, љубазно захвалио Ивану Кукуљевићу-Сакцинском за примљене књиге.

Књиге из Загреба биле су значајна принова „Црногорској народној библиотеци” на Цетињу. Биће да је то био повод Вуку Поповићу, Которанину, да пише Вуку Стефановићу Карацићу у Беч како је књаз Данило уредио књижницу („у ред метнуо књижару” – Sic!).²²

²⁰ Петар И. Поповић: *Постанак и развијак прве школе у Црној Гори* (1834-1994. – У: Цетињска школа 1834-1934, Београд, 1934, стр. 98; Андрија Лаиновић: *Из културне историје Црне Горе кнеза Данила*. – Стварање, VIII/1953, бр. 9, стр. 564-570.

²¹ А. Лаиновић: оп. цит., стр. 256.

²² *Вукова њрејиска*, VII, Београд 1913, стр. 256.

И попечитељство просвјешченија Србије слало је 1856. и 1858. године књиге на Цетиње. И књижевник Љуба Ненадовић је по наруџбини књаза Данила слао 1858. године књиге на Цетиње, што сазнајемо из два његова писма упућена црногорском књазу. У првом писму од 13. марта 1858. Ненадовић каже да ће спремити књиге за Црну Гору тих дана, а у другом, датираном 9. априла исте године, потврђује да је пошилику послао („Књиге зас тамо што су опредјелене предао самъ да се пошалу“).

Набављана су и дјела појединих књижевника. Др Јован Суботић, председник Матице српске, обратио се књазу Данилу августа 1858. писмом у којему му нуди нека своја дјела за библиотеку на Цетињу. Биле су то Суботићеве национално-историјске драме: трагедија „Херцег Владислав“ (1862) и драма „Немања“ (1863), за које су уплаћене 34 форинте.²³

* * *

Након атентата на књаза Данила I и његове смрти, књагиња Даринка је и даље бринула о Његошевој библиотеци. И сама је набављала класике, дјела савремених књижевних великана пера и научну литературу, што је све оставила Дворској библиотеци последице одласка у Венецију, завјетујући је Николи I. Међутим, након њеног одласка са Цетиња није било довољно бриге о Његошевој библиотеци. Књиге Његошеве библиотеке су растуране на разне стране: пут установа и појединаца. Вуксан наводи:

- један дио књига био је у библиотеци Цетињске гимназије, између осталих Милтонов „Изгубљени рај“ (у руском преводу), који је нестало почетком друге деценије XX вијека;
- други дио је доспио у Народну библиотеку и те су књиге нестале 1916 – 1918. године;
- трећи дио је пренесен у Цетињски манастир;
- четврти дио се нашао у Цетињској богословији;
- пети дио је доспио у приватне руке „по Цетињу и иначе по Црној Гори“;
- шести, „ваљда тек дио Владичиних књига, сачуван је у бившој Дворској – данас Државној Библиотеци“.²⁴

Вуксановој тврдњи, о немарном чувању и нестајању књига из Његошеве библиотеке, иде у прилог и неколико занимљивих података које ћемо навести. Војвода Симо Поповић каже да је „у једној приземној камари у Биљарди [...] још гледао неколико полица од његове [Његошеве – Д. М.] библиотеке. Као раније друге и од тијех су многе разнешене, а остатак дао сам

²³ Два писма Јована Суботића књазу Данилу. – Записи, XIV/1941, књ. XXV, св. 3, стр. 164.

²⁴ Д. Д. Вуксан: *op. cit.*, стр. 194.

пренијети у Двор, када сам једном Књажеву библиотеку сређива²⁵. И професор Живко Драговић је записао са је Његош имао „врло богату библиотеку врло важних сочинитеља на свијема јевропским језицима”, о чему „свједоче остаци од те библиотеке гдје се на некијема књигама налазе N⁰ који прелазе преко хиљаду. К сажалењу од те библиотеке остали су не многи комади – околу 300”.²⁶ Драговић истиче да је лично имао увид, „прегледао и направио *каџало̄* (курзив наш!) и по заповједи Њ. В. Књаза Николе предао Дворској библиотеци”.²⁷

Томо Кажих, у чланку „Цркве градачке и њихово свештенство”, забиљежио је да у Цркви св. Параскеве у Грацу, у Љешанској нахији:

„На једној *Минеји* ове цркве стоји рукописна биљешка на неколико почетних листова: ’Милостиви подарок од његова императорскога и царског величесва Великога Господара Николаја Павловића мене Петру Петровићу, Владици Црногорскоме и Брцкоме 1835. год.’”²⁸

Т. Кажих биљежи идентичан запис, написан Његошевом руком, и на двјема књигама обредног карактера – *Аџосџолу* и *Службенику*.²⁹

Према томе, ове три значајне литургијске књиге, које је Његош добио на поклон од руског цара Николаја I Романова, доспјеле су из Његошеве библиотеке у градачку цркву, могуће приликом њеног обнављања 1865-1869. године. Ове књиге су доцније нестале. Симо Радуновић је приликом ресторације Биљарде и обнављања Његошеве библиотеке 1851. године констатовао да поменутих књига нема у овој љешанској цркви.³⁰

Исто тако, једно штампано *Јеванђеље*, са истовјетним Његошевим записом на маргини, као код претходних књига, чувало се у православној цркви у Фочи (данашњој Србини). Такође и један манускрипт – *Јеванђеље*, које је својевремено откупио у Сарајеву протосинђел Васиљевић и поклонио га фочанској цркви, посједовао је Његошев запис, па се може претпоставити да је оно припадало Његошевој библиотеци.³¹ Такође и један *Анџолоџион*-

²⁵ Симо Поповић: *Као да сџи*. (Из „Мемоара”). – Стварање, XVIII /1963, бр. 2, стр. 190; *Ibidem*: *Мемоари*. Издавачки центар – Цетиње, ЦИД – Подгорица, 1995, стр. 37.

²⁶ Живко Драговић: *Уџуство за сакуџљање маџеријала за истџорију и џеоџрафију Црне Горе*. – Глас Црногорца, XII/1883, бр. 52, 25. XII, стр. IIIЃ.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Просвјета, Цетиње, XI/1900, св. V, стр. 271.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Ш[имо] Радуновић: *Три црквене књиге које су џриџадале Њеџошу*. – Побједа, VI-II/1951, бр. 54, 4, III, стр. 5.

³¹ М. Церовић: *Књига са Њеџошевом џосвеџом у фочанској цркви*. – Побједа, VI-II/1951, бр. 69, стр. 2.

Цвјетник (Москва, 1816) из Његошеве библиотеке налазио се у Сељанима код Пријепоља у цркви Успења Богородице, са овим записом:

„Милостиви подарок од императорскога и царског величества и великог государја всје Русије Николаја Павловића, мене Петру Петровићу, владици црногорскоме и брдскоме 1835. г.”³²

Други примјерак ове књиге, са истовјетним записом, налазио се у манастиру Косијереву.

Изгледа, Вуксан није претјерао када је устврдио „да је до Владичиних књига могао доћи ко је хтио и разносити их ко је прије стигао”.³³ Тако је, на жалост, много књига из Његошеве библиотеке временом нетрагом нестало и за свагда отуђено, мада драгоцјено црногорско културно наслеђе.

И на основу остатака Његошеве библиотеке закључује се да је Његош у складу са својим широким интелектуалним интересовањем и афинитетом књигољупца и библиофила вршио набавку књига за своју библиотеку. Све књиге Његошеве библиотеке биле су одабране и изузетно вриједне. Доминирала је класична и чисто научна литература. Поред грчких дјела класика: „Илијаде”, „Одисеје”, „Антигоне”, „Електре”, читао је Волтера, Гизова, Пушкина, Шекспира, Милтона, Державина, Гундулића, Карацића, Карамзина, Ломоносова, Голдшмита, Бајрона, Шилера, Ранкеа, Вијалу д Сомјера и многе друге. Сем тога, читао је дјела савременика из лијепе књижевности, а, уз то, занимао се географијом, историјом, математиком, изучавањем италијанског, француског и руског језика, затим правним и медицинским студијама, што је одговарало његовој универзалној личности.

Први попис Његошеве библиотеке извршио је Душан Д. Вуксан негдје крајем 1926. и почетком 1927. године. пописом је регистровано 815 свезака, с тим што су недостајала 62 тома (означена у Попису звјездом), тако да је Вуксан *de visu* евидентирао 753 књиге.

Попис Његошеве библиотеке по Вуксану изгледа овако:³⁴

1, 2)	Гомеръ, перев. Н. Гнѣдичъ: Илиада, Ч. I-II, С. Петербургъ 1829.
3-6.	Державинъ: Сочинения, Ч. I*, II, III, IV, С. Петербургъ 1831.
7-13.	Жуковский В.: Стихотворения. Т. I*, II-VII, С. Петербургъ 1824.
14-22.	Скоттъ В.: Жизнь Наполеона Бонапарте. Ч. I, II-XIV, С. Петербургъ 1831.

³² Светозар Душанић: *Старине цркве у Сељанима код Пријепоља (Анџологион из библиотеке владике Рада)*. – Гласник Српске православне цркве, Београд, XXIX/1958, св. 12, стр. 237.

³³ Д. Д. Вуксан: *op. cit.*, стр. 193.

³⁴ Уп: Д. Д. Вуксан, *op. cit.*, стр. 213-218.

- [23] Vanzon A. S.: Grammatica inglese, Livorno 1831.
- [24] Магарашевић Г.: Кратка всемирна историја, Будимь 1831. год.
- [25] Rubini G.: Scelta di pose italiane coll' aginata d' alcune brevi notizie dei loro autori, Mosca 1832.
- [26-28] Gundulich G. Osman.: Razd, I-III, Dubrovnik 1826.
- [29-32] Гречь Н.: Краткая история русской литературы. Ч. (I-III*), IV, С. Петербургъ 1830.
- [33] Смирдинъ: Новоселье, С. Петербургъ 1833.
- 34-37. Булгаринъ Т.: Димитрій Самозванецъ, Ч. I-IV, С. Петербургъ 1830.
- [38-39] Cabel: Revolution de 1830. Т. I*-II, Paris 1833.
- [40] Z'Oleska W.: Piesni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, Lwow 1833.
- [41] Puissant L.: Traité de topographie, Paris 1820.
- [42-43] Montbell D.: Observations sur l'Odyssée d'Homere I-II, Paris 1829/33.
- [44] Voltaire: La Henriade, Paris 1832.
- 45-47. Клопштокъ: Мессія, Ч, I*, II, III, Москва 1820.
- [48-51] Карацић С. Вук: Народне српске пјесме, Књ. I, II, III*, IV, Липиска 1824/33.
- [52-54] Cesari A.: Belezze della Commedia di Dante Alighieri I-III, Verona 1824/6.
- [55-57] Voltaire: Siecles de Louis XIV et de Louis XV, Т. (I- II*), III, Paris 1820.
- [58] Georgi J.: Sospiri di Maddalena penitente, Zara 1829.
- 59-60. Мерзьяковъ А.: Подражание и переводы изъ греч, и лат. стихотворцовъ, Ч. I*-II, Москва 1826.
- 61-62. Аделунгъ: Полнѣйшій нѣмецко-россійской лексиконъ. Ч. I-II, С. Петербургъ 1798.
- [63-64] Adelung C. J.: Umständiges lehrgebäude der deutsche Sprache. В. I*-II, Leipzig 1782.
- [65-66] Beaujour F.: Voyage militaire dans l'empire othoman. Т. I* - II, Paris 1829.
- [67-68] Vialla C. L.: Voyage historique et politique au Montenegro. I-II, Paris 1829 (!1820).
- [69] Vergilius: Les georgiques, Paris 1818.
- [70] Entropius: Breviarium historiae romanae, Parisiis 1830.
- [71-72] Guizol M.: Nouveaux contes, V. I*-II, Paris 1821.
- [73-75] Müller G.: Storia universale. V. (I-II*), III, Napoli 1830.
- 77-84. Путешествіе младшаго Анахарсиса по Греціи, Т. I-IV, VII*, VIII, Москва 1803.
- 88-90. Муравіевъ М. И.: Полное собрание сочиненій. Ч. I*-II, III*, С. Петербургъ 1819/20.
- 91-92. Русскіе повѣсти и рассказы. Ч. I-II, С. Петербургъ 1832. г.

- 96-97. Бандтке С. Г.: Историја государства польскаго, Т. I-II, С. Петербургъ 1830.
- 100-110. Карамзинъ: Сочиненія, Т. I*, II-XI, Москва 1820.
- 111-112. Батюшковъ К.: Опыты въ стихахъ и прозѣ, Т. I-II*, С. Петербургъ 1817.
- 120-131. Историја государства російскаго. Т. I-XII, С. Петербургъ 1830.
- 132-134. Ломоносовъ В. М.: Собрание разныхъ сочиненій въ стихахъи прозѣ. Ч. I-III, С. Петербургъ 1803.
- 135-147. Миллотъ: Всеобщая древняя и новая история. Ч. I*, II, III, (IV-XII*). С. Петербургъ 1820.
- 148-168. Мартыновъ: пер., Греческіе классики. Ч. I*, II, (III-IV*), V, VI*, VII*, VIII, (IX-X*), XI-XII, (XIII-XV*), XVI, XVII*, (XIX-XX*), XXI, С. Петербургъ 1823/27.
169. Анакреонъ Теосскій Стихотворенія, С. Петербургъ 1829.
- [170-190] Hume: *Historie d'Angleterre*. Vol. I-XXI, Paris 1825.
- 191-192. Херасковъ М. М.: Епическія творенія, Т. I*-II, Москва 1820.
- 195-196. Tappe W.: *Geschichte Russlands nach Karamsin*, Th. I-II, Leipzig 1828.
- 199-204. Хвостовъ: Лирическія стихотворенія. Т. I-IV, С. Петербургъ 1828/30.
211. Нобѣйшія историческія, политическія, статистическія и географическія свѣдѣнія о турецкой имперіи. Ч. I, Москва 1828.
- 216-223. Barthelemy S. G.: *Viaggio di Anacarsi il giovina nella Grecia*. Т. (I-III), IV, V*, VI, VII*, VIII, Venezia 1828.
- 234-241. Лесаажъ: Жилблазъ де Сантиллана. Ч. I*, II, (III-VIII*), VIII, С. Петербургъ 1819/24.
- [242-271] Metastasio: *Opere*. Т. (I-II*), III, IV, V, (VI-VIII*), IX, (X-XI*), XII, (XIII-XIV*), XV-XVII, (XVIII-XXI*), XXII-XXIV, (XXV-XXVIII*), XXIX, Venezia 1827.
- [272-293] Plutarko: *Le vite degli uomini illustri*. Т. I, X, (XI-XII*), XIII, XIV*, XV, (XVI-XVII*) XVIII, (XIX-XX*), XXI, Venezia 1832.
- 339-341. Gellert F. C.: *Sämmtliche Schriften*. Th. (I-V*), VI, Wien 1782.
- 464-478. Шишковъ: Собрание сочинений и переводовъ, Ч. I, II*, III-V, VI*, VII, VIII*, IX-XIII, XIV*, XV, С. Петербургъ 1818.
- 531-534. Katanach P.: *Sveto pismo staroga zakona*, Sv. I-IV, Budim 1831.
- 535-536. Katanach P.: *Sveto pismo novoga zakona*, Sv. I-II, Budim 1831.
537. Мѣсяцословъ и общій штатъ російской исторій на 1833. Ч. I, С. Петербургъ 1833.
554. Новый и полный російскій хозяйственной винкоуръ. Ч. I-II, Москва 1796.
619. Курція Кв.: Историја о Александрѣ Великомъ Т. II) С. Петербургъ 1794.

- 620-622. Бюфонъ де: Всеобщая и частная естественная исторія, Ч. (I-II), (III-IV*), (V-VI), С. Петербургъ 1792.
623. Вуичъ Ј.: Руководство къ францустѣй граматичѣ. Будимъ, 1805.
624. Босіе: Новыя путешествія въ западную Индію, Ч. I-II Москва 1783.
625. Курція Кв.: Исторія о Александрѣ Великомъ, Т. I, С. Петербургъ 1793.
- [626] Danica Ilirska. Теѣај I, Zagreb 1835.
- [627] Humrert J.: Mythologie classique élémentaire, Paris 1835.
- [628-629] Баратынскій Е.: Стихотворенія, Т. I-II*, Москва 1835.
- [630] Karaczay de F.: Londres et ses environs, Vienna 1835.
- [631-632] Institut de France: Dictionnaire de l'Academie française, Т. I*-II, Paris 1835.
- [633] Institut de France: Dictionnaire de l'Acad. Franç. Suplement, Paris 1836.
- [634] Saint Pierre V. H. S.: Oeuvres, Paris 1836.
- [635-636] Guizot M.: Nouveux contes, Vol. I-II, Paris 1827.
- [637-638] Чертковъ А.: Воспоминанія о Сициліи, Ч. I-II*, Москва 1836.
- [639] Nersetus Claiensis: Preces. Venetiis 1737.
- [640-649] Thiers M. A.: Histoire de la revolution française. V. I-X, Paris 1838.
- [650-652] Ossian: Die Gedichte. B. I-III, Leipzig 1839.
- [653] Mignet: Histoire de la revolution française. Bruxelles 1839.
- [654] Balbi A.: Abregé de geographie. Bruxelles 1839.
- [656-657] Falconetti F. A.: L'universo pittoresco o storia e discrizione di tutti i popoli. Т. I-III, Venezia 1834/9.
- [658-659] Mennais de la F.: Oeuvres completes. Т. I-II*, Bruxelles 1839.
- [660] Vraz S.: Narodne pesni ilirske. Razdelak I, Zagreb 1839.
- [661] Съверная пчела: Газета политическая и литературная. С. Петербургъ 1840.
- [662-663] Henschell: Nouveau dictionnaire français allemand. Т. I-II, Vienna 1840.
- [664] Bredow G. G.: Umständlichere Erzählung der merkwürdigen Begebenheiten aus der Allgemeinen Weltgeschichte, Altona 1840.
- [665-668] Heinsius Th.: Vollständiges Wörterbuch der deutschen Sprache. B. (I-III*), IV, Wiem 1840.
- [668] Голдшмитъ Д.: История римска, Ч. I, Н. Садъ 1841.
- [670] Lessing: Nathan der Weise, Berlin 1841.
- [671-680] Пушкинъ А.: Сочиненія. Т. I, II, (III-IV*), V-IX, С. Петербургъ 1838/41.
- [681] Mattirollo G.: Sulla sapienza dell' Oriente, Milano 1841.
- [682] Schelle v. A.: Das Aufnehmen des Terrains, Stuttgart 1842.
- [683-689] Schakespeare: Oeuvres completes. Т. I-VII, Paris 1842.
- [690-693] Byron: The werks. V. (I- II*), III, Leipzig 1842.
- [693] Съверная пчела, С. Петербургъ 1842.

- [694] L'Echo français. Journal quotidien, politique, et literaire, Paris 1843.
- [695] La Favilla. Giornale triestino. Anno VII, Trieste 1843.
- [696] La Favilla. Giornale triestino. Anno VIII, Trieste 1843.
- [697-698] Гречъ Н.: Писма съ дороги по Германіи, Швейцаріи и Италиі. Т. I*-II, С. Петербургъ 1843.
- [699] Fenelon: Aventures de tewlemaque, Paris 1843.
- [700] Robert C.: Union bulgaro-serbe, Paris 1843.
- [701] Robert C. Les Montenegrins, Paris 1843.
- [702] Weyh L. B.: Deutsche Sprachlehre mit Übungen, Regensburg 1843.
- [703] Србске народне новине. Год. VII, Пешта 1843.
- [704] Съверная пчела, С. Петербургъ 1843.
- [705] L'Echo Français, Paris 1843.
- [706] Законикъ граѓански за княжество србско. Бѣоградъ 1844 год.
- [707-715] Schiller: Sämmtliche Werke. B. (I-IV*), V. (VI-VII*), VIII-IX, Stuttgart 1844.
- [716] Ranke: Die serbische Revolution, Berlin 1844.
- [717] Съверная пчела, С. Петербургъ 1844.
- [718] L'Echo Français, Paris 1844.
- [719] Петровић П. Његош: Луча микрокозма, Београд 1845.
- [720-726] Часы благоговѣня. Часть (I-IV*), VII, С. Петербургъ 1845 г.
- [727] Малетић Ђ: Споменикъ Лукиану Мушицкомъ, Београдъ 1845.
- [728] Propias M.: Beautés de l'histoire des croisades, Paris 1845.
- [729-747] Thiers A. M.: Histoire du consulat et de l'empire. T. I-XIX, Paris 1845.
- [748-752] Buffon: Oeuvres completes. V. (I-III*), IV-V, Paris 1845.
- [753-777] Wahlen A.: Nouveau dictionnaire de la conversation. T. I-XXV, Bruxelles 1842/5.
- [778] Scott W. Ivanhoe, Leipzig 1845.
- [779] Съверная пчела, С. Петербургъ 1845.
- [780] L'Echo Français, Paris 1845.
- [781] „Подунавка” за год. 1846, Београд 1846.
- [782] Парди Д.: Лоция гибралтарскаго пролива и средиземнаго моря, Николаев, 1846.
- [783-785] Rottek K.: Allgemeine Weltgeschichte. B. I*, II, III, Stuttgart 1846.
- [786] Французско-србскій рѣчникъ, Београдъ 1846.
- [787] Гавриловић Ј.: Рѣчникъ географичко-статистичкый Србіе, Београдъ 1846.
- [788-796] Чтенія импер. общества исторіи и древностей россійскихъ. Т. (I-II*), III-VII*, VIII-IX, Москва 1846.
- [797] Николаевичъ Г.: Србско-далматински магазинъ, за лѣто 1847. Задръ 1847.
- [798] Петровић П. Његош: Горски Виенацъ, Беч 1847.

- [799] Авраамовић Д.: Описание древностей сербски у Светой Гори, Београдъ 1847.
- [800] Gundulić J.: *Različite pjesni*, Zagreb 1847.
- [801] Давидовић Д.: История народа србскогъ, Београдъ 1848 год.
- [801] II Diavoletto.: *Giornale diabolico, politico, umoristico, comico, critico*, Trieste 1848.
- [802] Idem, Trieste 1849.
- [803] Катарина П.: Сочиненія. Т. I, С. Петербургъ 1849.
- [804] Drobnić I.: *Ilirsko-nemačko-talijanski mali rječnik*, Веџ 1846-9 год.
- [805] Николичъ Н.: Войводство Серба у Аустрии. Виенна 1849 год.
- [806] Петровић П. Његош: Кула Ђуришића и Чардак Алексића, Беч 1850.
- [807] Даничић Ђ.: Мала српска граматика, Беч 1850.
- [808] Hanka: Начало рускаго языка, Praha 1850.
- [809] Milton: *The poetical works*, Leipzig 1850.
- [810] Современникъ. Т. XXV, С. Петербургъ 1851.
- [811] Fleury L.: *L'histoire du moyen age*, Bruxelles, 1851.
- [812] Kukuljević S. J.: *Arkiv za povestnicu jugoslavensku I*, Zagreb 1851.
- [813] Медаковић Д.: Повѣстница српскогъ народа, I-IV, Н. Садъ 1851.
- [814] Miklošić Fr.: *Slavische Bibliothek*, I, Wien 1851.
- [815] Петровић П. Његош: Лажни цар Шћепан Мали, Загреб 1851.

* * *

По својој структури, Његошева библиотека је имала карактер централне државне библиотеке у којој има дјела из свих области знања. Тако и данас, међу њеним остацима, налазе се књиге, тако рећи, из свих група Универзалне децомалне класификације: *ошше*, *филозофије*, *теологије*, *друштвено-политичких наука* (социологије, политике, економике, права, јавне управе, социјалног старања, васпитања и образовања, трговине), *лингвистике* (енглеског, њемачког, француског, италијанског, латинског, српскохрватског и словеначког језика), *природних наука* (математике, астрономије, геодезије, физике, хемије, геологије, опште биологије и зоологије), *примијењених наука* (медицине, ветерине, агрокултуре и технике), *умјетности*, *књижевности* (теорије књижевности и есејистике, енглеске, њемачке, француске, италијанске, холандске, латинске, грчке, руске и српскохрватске књижевности), *географије и историје* (опште географије, политичке и историјске географије, картографије, географије Европе; биографија; свјетске историје, историје старог вијека, историје: Аустро-Угарске, Француске, Русије, Турске, Литваније, Курланда и Лифланда и историје Јужних Словена).

Његошеву библиотеку је, сем Његоша, сређивао и његов секретар Димитрије Милаковић, а доцније и Милорад Медаковић, Ђорђе Срдић, Вук Вр-

чевић и други, па су и они доприносили њеном увећавању.³⁵ Послије Његошеве смрти, у Биљарди су поново боравили, као књажеви секретари, Вук Врчевић, Милорад Медаковић, Француз Андри Делари³⁶ и Симо Матавуљ,³⁷ а на њеној каталогизацији и прикључивању Дворској библиотеци – Живко Драговић³⁸ и Симо Поповић.³⁹ Неко вријеме је чувана у Министарству финансија, Њен чувар је био Филип Петровић Његош.⁴⁰

Његошева библиотека, будући да су се у њој налазила (и налазе се) дјела готово из свих научних дисциплина, по својој структури има универзалан карактер, а по типу и функцијама – карактер националке, државне библиотеке. Ово питање, без сумње, заслужује већу пажњу библиолога и историчара културе, суптилнији третман науке.⁴¹ О томе је аргументовано писао у неколико наврата др Нико С. Мартиновић. По овом аутору, два су за то релевантна – крунска доказа: *прво*, по свом саставу Његошева библиотека има *карактер централне државне библиотеке* у којој има дјела из свих области знања и, *друго*, ова је библиотека и прије Његоша, а у доба Његоша и књаза Данила посебно, била главни дистрибутер књига у Црној Гори. Преко својих управника, или преко господара Црне Горе, она је успијевала да растури по 30, 60, па и више примјерака разних дјела Вука Стефановића Караџића, Симе Милутиновића-Сарајлије и других књижев-

³⁵ Др Нико С. Мартиновић: *Развој библиотекарства у Црној Гори од Пејтра II Пејтровића Његоша до 1945. године*. – У: Проблеми библиотекарства у Црној Гори, Цетиње, 1965, стр. 13.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Др Љубомир Дурковић-Јакшић је забиљежио да је било случајева да су Његошеве књиге узимане као неке реликвије. О томе Дурковић наводи овај примјер: Исаило Томић, из Дробњака, на једном истргнутом листу из неке француске књиге, на коме се налази слика, која представља болесника у постели и неку жену која сједи покрај његова кревета, Томић је на полеђини написао следеће: „Кад је Симо Матавуљ 1886. г. уређивао Дворску библиотеку на Цетињу дао ми је ову књигу. Сви су листови разнешени као спомен”. Доцније је И. Томић овај лист поклонио Читаоници у своме родном мјесту Шавнику, и на другој његовој страни написао је: „Из књиге Петра II Петровића Његоша, српског пјесника. Прилози као спомен да се чува у Шавничкој читаоници, јер је рука великог пјесника овај лист дофањала и тим је освештан. И. Томић, 8/7. 1908”. (Уп.: Др Љ. Дурковић-Јакшић: *О Његошевој библиотеци*. – Библиотекар, III/1951, бр. 3-4, стр. 120.)

³⁸ Ж. Драговић: *Ibidem*.

³⁹ С. Поповић: *Ibidem*.

⁴⁰ Др Н. С. Мартиновић: *op. cit.*, стр. 14.

⁴¹ Др Душан Ј. Мартиновић: *Настајање националног блага. Његошева библиотека због функције, научног и културног значаја сматра се државном, националном*. – Побједа, XLVI/1990, бр. 8847, 20. VII, стр. 9.

ника. Књиге су ишле и на црногорска села, а понекад су на њих претплаћивани и они који су били под турском окупацијом.⁴²

Др Љубомир Дурковић-Јакшић⁴³ и др Нико С. Мартиновић,⁴⁴ иначе, обојица врсни познаваоци историје наших библиотека, истицали су да се посебно у првим годинама Његошеве владавине, када је он почео да формира своју библиотеку, ова библиотека афирмише у иностраним круговима као црногорска, што ће рећи као државна или национална библиотека.

Послије Другог свјетског рата, приликом прославе стогодишњиве Његошевог „Горског вијенца”, 1947. године покренута је идеја да се из Библиотеке државног музеја издвоје књиге Његошеве библиотеке, што је урађено тек 1951. године. те године обиљежена је стогодишњица Његошеве смрти и у рестаурираној Биљарди смјештена је у једној посебној просторији Његошева библиотека, гдје се и данас налази.

Према Вуксановом попису из 1826. године, од богате Његошеве библиотеке, био је сачуван свега 753 свезак.⁴⁵ Од тог броја, према подацима др Ника С. Мартиновића, 1963. године била су свега 332 дјела, и то: 24 дјела из опште децималне групе, 12 из филозофије, 31 из религије, једно из социологије, два из политичких наука, једно из економике, 14 из области права, једно из јавне управе, једно из социјалног старања, седам из области васпитања, три из области трговине, 40 из области лингвистике, три из области математике, једно из астрономије, четири из геодезије, једно из физике, једно из хемије, два из зоологије, једно из геологије, осам из опште биологије; затим: шест из медицине, три из ветерине, једно из агрономије и три из области технике; из области умјетности – два, а из књижевности – 81 дјело; из географије и историје Библиотека је имала 81 дјело.⁴⁶

Као што се види, према остацима ове библиотеке, она је имала карактер универзалне библиотеке у којој је ондашњи државник, као и културни и научни радник, могао наћи најпотребнију литературу из свих грана људске дјелатности. Књиге у овој Његошевој библиотеци датирају од 1548. до 1851. године.⁴⁷

Данас, када размишљамо о Његошевој библиотеци, њеној непроцјенивој вриједности за црногорску културу и науку, о њеном историјском

⁴² Др. Н. С. Мартиновић: *op. cit.*, стр. 13; *Ibidem: Сџари књижни фонд у Црној Гори.* – Старине Црне Горе, I, Цетиње 1963, стр. 13; *Ibidem: Централна библиотека Социјалистичке Републике Црногории им. Дзурдже Црноевича.* – Библиотековедение и библиография за рубезом, выпуск 39, Москва 1971, стр. 5.

⁴³ Др Н. С. Мартиновић: *op. cit.*, стр. 117-120.

⁴⁴ Др. Н. С. Мартиновић: *op. cit.*, стр. 12-13.

⁴⁵ Д. Д. Вуксан: *op. cit.*, стр. 213-218.

⁴⁶ Др Нико С. Мартиновић: *Сџари књижни фонд у Црној Гори...*, стр. 13.

⁴⁷ *Ibidem.*

значању и мисији коју је имала, између осталог, и као национална библиотека, чини нам се да стоји императивна потреба за израдом каталога Његошеве библиотеке⁴⁸ у којему би се каталожки и библиографски описали сви примјерци који се помињу у постојећим пописима и документацији која се спомиње у овом раду (и ван њега!), што би временом омогућило да се изврши њена реконструкција, било трагањима за њеним аутентичним примјерцима са Његошевим ознакама, или, пак, за одговарајућим егземпларима из антикварнице у нас и изван граница наше земље. Био би то не само културни чин, већ и научно оправдан и културно сврсисходан корак на који обавезује наш највећи „владар међу пјесницима и пјесник међу владарима”.⁴⁹

Dr Dušan J. MARTINOVIĆ

PETAR THE SECOND PETROVIĆ NJEKOŠ –
FOUNDER OF STATE LIBRARY OF MONTENEGRO

Summary

The opinions in our historiography about the time of establishing State (National) Library of Montenegro are different. One of the best experts for history of Montenegrin library science, Dr. Niko S. Martinović, pointed out in a number of his papers that it was connected with the work of the Crnojević's typography – the oldest state printing shop in Europe. By the end of the 15th century in the first state library was formed in Cetinje's Monastery because, according to this author, Monastery of Cetinje, as the Orthodox center, was provided with liturgical books, therefore it was bound not only to keep them in its library, but also to distribute them to other libraries of Orthodox centers on the Balkans. The Library of Cetinje's Monastery was really large and important for that time, for the medieval century in which it originated, as recorded in 1638 by Pope's emissary of Roman Curia Frano Leonardi “la piu copiosa libreria”, since at that time it had 42 printed and manuscript books.

The author of this report has derived, however, through his investigations, the conclusion that the State or National Library of Montenegro, nevertheless, originated in 1838. It was founded by Petar the Second Petrović Njegoš. The previous one, from the end of the 15th century was Monastery's library, with, undoubtedly, certain elements and some functions of state

⁴⁸ Каталог Његошеве библиотеке до 60-их година урадила Соња Лединек-Мунда, али му се временом (!) загнуо траг!?

⁴⁹ О Његошевој библиотеци писали су још и ови аутори: Раде Драинац, *У Библиотеци јесника Његоша*. – Правда, Београд, XXIX/1933, бр. 10221, 25, IV, стр. 4; Нико Ст. [!С.] Мартиновић, *О Библиотеци Петра Петровића Његоша*. – Побједа, Цетиње, IV/1947, бр. 33, 7. VI, стр. 6; М[ирко] Б[ањевић], *Библиотека Народног музеја на Цетињу*. – Побједа, Цетиње, IV/1947, бр. 60, 6. IX, стр. 6; В[ладо] Алексић, *Његошева библиотека*. – Борба, Београд-Заргреб, XVI/1951, бр. 208, стр. 6.

library, but not such and of the extent that it could be determined as the state one, in the real meaning of that notion.

In the paper published here the author proves, with full evidence, that Njegoš's library, which in time when this poet and philosopher was on ruler's and metropolitan's throne of Montenegro – was a state library. Njegoš's library was called: *The Library of Montenegro*, *Montenegrin Library*, *Cetinje's Library*, *National Library*, *Montenegrin National Library*. These names were used as the addresses for sending the books from abroad to the Library in Cetinje, since there was an organized action by mediation of Milorad Medaković from Vienna, for which Petar the Second Petrović, gave the idea and consent to Medaković, who was in his escort. Thus, that time's *Serbian Newspapers* in Belgrade (editor Miloš Popović) and Croatian newspapers of Ljudevit Gaj (*Dalmatian-Croatian-Slavonic Newspapers*, in Zagreb) had in 1846 and 1847 very vivid activities for sending books to Cetinje. It is clear that Njegoš was not collecting books for his “private” library, but on the model of other countries he was visiting (Italy, Austria, Russia) he wanted to create a state library in Montenegro. And he did create it, as he did create the other educational-cultural institutions in his residential place Cetinje, like: Printing shop (1833), Elementary School (1834), Arsenal (embryo of future museums) in Billiard House (1838), which, also, were not private institutions.

Njegoš's printing shop from 1833, elementary school from 1834, being the state institutions, were important cultural and material presumptions for establishing the library – which also had the characteristics of state institution.

In fact, Njegoš inherited from his uncle, Petar the First Petrović Njegoš, metropolitan and master of Montenegro (1782-1830), a very rich library for that time, which, according to some data, consisted of 500 books, and which, by the middle of 1838 was located in Cetinje's Monastery. Njegoš moved its secular part, after the construction of Billiard House in 1838, to his new residence by the end of that year. From the very beginning of forming this library Njegoš was procuring new books – buying them abroad personally (in Russia, Italy and Austria), getting them for presents – by remuneration the book holdings were increasing.

Not before long Njegoš's Library in Cetinje increased to several thousand books and serial publications. Each book or periodical publications were numerated and registered. On the inner side of the cover of each book the label was attached – Njegoš's “Ex libris” (7 cm x 6 cm), with printed inscription: “FROM THE LIBRARY OF MONTENEGRIN ARCHBISHOP – PETAR PETROVIĆ NJEKOŠ, No...”

During the first years Njegoš arranged the library by himself, and subsequently he entrusted it to his educated secretary, Dimitrije Milaković, who, at the same time, was its first librarian. Milaković was financed, and so were the procurement of books and subscription to other publications, from the state treasury. From wealthy book holdings of this library, dating from 1548 to 1851, many books were lost without a trace and alienated for ever for Montenegrin cultural heritage. The first cataloger of Njegoš's Library, Dušan D. Vuksan declared that “the Archbishop's books were available and free for distribution to those who wanted them”. By the end of 1926 and beginning of 1927 Vuksan registered 815 volumes, and 62 volumes were missing.

For its structure, Njegoš's library had a character of central state library, which contains the works from all the fields of knowledge. Accordingly, it had a character of universal book holding in which that time's user could find all the necessary literature from various fields of human activity...

For its type Njegoš's library was a national, state library. There are two crown – relevant evidence of that: *first*, for its structure, as we have seen, it had the character of central state

library in which there were books from all the fields of human knowledge, and *second*: it was the principal distributor of the books in Montenegro. Through its managers it was succeeding to distribute 30 to 60, and even more samples of various works. Moreover, the books were also sent to Montenegrin villages, and sometimes to Montenegrin regions which were under the Turkish domination.

Therefore, the structure of book holdings and functions of Njegoš's library support the statement that it truly was a state library.